

Praeitis ir dabartis mums yra priemonės. Tiktai ateitis yra mūsų tikslas. Tad niekuomet negyvename taip, kaip norėtume, bet tikimės taip gyventi. Turėdami galimybę būti laimingi, niekuomet ja nepasinaudojame

B. Pascalis

Lankydamasi Utenoje su knyga „Dalia Grybauskaitė – Tautos Prezidentė“ (V., 2016) gavau dovanų knygą „**Sudeikiai ateities kartoms**“ (sud. Algirdas Vyžintas, 2013). Atvertusi 3-jį puslapį nustebau išvydusi mano pažįstamą nepažįstamąjį, kuris sutiktas Gedimino prospekte Vilniuje, visada maloniai pasisveikindavo, nors susipažinti taip ir neteko. Tik pagalvodavau: „Koks mielas, inteligentiškas žmogus“. Dabar tik ir supratau: mūsų tiek nedaug beliko Lietuvoje idealistų ir pasišventėlių Tautos ir savo krašto idėjai, kad daugelis iš likusiųjų mus pažįsta tik iš mūsų knygų ir raštų, nors asmeniškai ir nėra matę. Nors iš tikrųjų mums reikėtų pažinti vienas kitą, nebūti po vieną. Deja, esu žemaitė. Tai apie mus, žemaičius, o gal ir apie visą mūsų kartą, poetas Vytautas Cinauskas rašė:

Neprieis. Neištars. Nepaglostys.
Apvilta, sutrypta, ištremta.
Neišmokusi verkti ir guostis,
Atšiauri mano amžiaus karta. (Ir atmintis, ir dabartis. –V.,1998. – P.53)

Knygos pratarmyje jos sudarytojo žodis – „Šiandien akivaizdu, kad skaidraus vandens ir smėlėtų pakrančių Alaušo ežero apylinkės su jų pagrindiniu centru Sudeikiais ir čia puikiai įrengti paplūdimiu didelės kurortinės perspektyvos vietovė, ją sumaniai tvarkant galinčia pasitarnauti ateities kartoms“ – man irgi labai artimas. Mano vienas iš šviesiausių mokytojų VU Mokslinės informacijos katedros vedėjas prof. Levas Vladimirovas, mus, jo vadovaujamos katedros dėstytojus, visada mokė žvelgti tik į ateitį ir tokio žvilgsnio mokyti savo studentus. Stengdavomės.

Knyga „Sudeikiai ateities kartoms“ yra daugelio autorių darbas, sudarytojo ir rengėjo sutelktas bendram tikslui. Tai – jau antroji knyga apie Sudeikius. Pirmoji buvo išleista 2002 metais, parašyta Romualdo Katino, kurioje buvo glaustai pateikta Sudeikių istorija, pristatoma heraldika, žymesni sudeikėnai, jų prisiminimai ir pasakojimai. Knyga atliko savo reikšmingą informacinį kultūrinį vaidmenį ir tapo bibliografinė retenybe.

Rengiant šią knygą svarbus šaltinis buvo Utenos krašto enciklopedija, parengta ir redaguota Gedimino Isoko (2001), taip pat Antano Gasperaičio knyga „Rykščių raudos Utenos dvaruose“ Visa medžiaga – knygos, straipsniai leidiniuose ir periodikoje – nurodomi knygos plačioje bibliografijoje „Literatūra apie Sudeikių kraštą ir žmones“, apimančioje 300 šaltinių, įskaitant ir rankraščius. Knyga 672 puslapių apimties. Išleista kietais, meniškai apipavidalintais viršeliais, su Sudeikių herbu ir gražiu kraštovaizdžiu, tarsi simbolizuojančiu Sudeikių didžiąsias vertybes - Alaušo ežerą, Sudeikių bažnyčia ir etnine to krašto architektūra; kitoje viršelio pusėje - Alaušo ežeras rytmetiniame ūke. Knyga pradedama ilgesingu sudeikėno kunigo Juozo Šnapščio- Margalio eilėraščiu, tapusiu populiaria politinių kalinių ir tremtinių daina „Leiskit į Tėvynę“.

Sudeikių seniūnas Virgilijus Gaižauskas (kairėje) įteikia knygą prof. habil. dr. Algirdui Vyžintui. Nuotraukos Adolfo Sinkevičiaus

Knygoje pateikta Sudeikių krašto istorija, jo legendos, padavimai, sakmės; Sudeikių krašto gamtinės ideologinės sąlygos, Bikuškio dvaro istorija, Alaušo ežero ištakos – upelis Alauša ir pats Alaušo ežeras,

legendos su juo susijusios, aprašomi Sudeikių miškai, Sudeikių administracinė, teritorinė priklausomybė, struktūra ir valdymas, sudeikiėčių etninės kultūros bruožai, Sudeikių šnektas, Bikuškio ir Sudeikių bažnyčių istorijos, tarp legendų ir faktų, Sudeikių pagrindinė mokykla (nuo XIX a. pradžios iki pat 2008 metų); nepamiršti Sudeikių darželis-lopšelis, paštas ir pieninė, kultūros namai ir meninė veikla, tautinės organizacijos – šauliai, pavasarininkai, angelaičiai; visuomeninės organizacijos ir jų veikla, Sudeikių medicinos įstaigos, sportinė veikla ir kolūkių laikotarpis, paalaušių partizanai, dabartinė žemės ūkio reforma, seniūnijos ir ūkininkai, Sudeikių dabartis; supažindinama su 82 sudeikiškiais (ar sudeikėnais?). Visas knygos skyrius skiriamas buvusiems Sudeikių dvarams ir palivarkams ir Sudeikių seniūnijos kaimams – jų net trisdešimt.

Tarp šios knygos autorių – dabartiniai ir buvę sudeikėnai – prof. dr. Algirdas Vyžintas, prof. habil. dr. Algimantas Grigelis, dr. Algirdas Baliulis, dr. Elena Žukaitė, dr. Gintautas Žabiela, dr. Jonas Satkūnas, Petras Stasytis, Regina Rinkauskaitė, Stasys Karalius, Kristina Černiauskiene, Almantė Šulgienė-Rabikauskienė, Audronė Misiukaitė, Lina Gaižauskienė, Lina Latožienė, Matrona Tuskenienė, Valė Leipuvienė, Rita Mačerauskienė, Daiva Luchtašienė, Bronius Vancevičius, Dalia Braukulyienė, Aldona Zuikienė, Balys Juodzevičius, E. Makelienė, J. Šimonėlis, Virgilijus Gaižauskas, prof. dr. Nijolė Bislytė-Bankauskienė, rašytojas Gediminas Isokas ir daugelis kitų, parašiusių straipsnius apie sudeikėnus, kūrčius šio krašto ūkį ir kultūrą ir Lietuvos valstybę.

Įdomus ir mielas knygos skyrius „Sudeikiai atsiminimuose“, kuriame pateikiame dr. Romo Pakalnio vaikystės prisiminimai, Almantės Šulgienės-Rabikauskienės prisiminimai, užrašyti Rūtos Jonušienės, Uršulės Kumelytės prisiminimai apie kun. Juozą Šnapšį Margalį, Onos Pakalnytės-Staniulienės prisiminimai apie senuosius Sudeikius. Egidijos Jaroševičienės prisiminimai apie kaimynus Stanislovą ir Veroniką Karalius, Veronikos Čepulytės Surgailienės prisiminimai apie Sudeikių mokyklą.

Pateiktas informatyvus skyrius „Sudeikiai literatūros, muzikos, darbuose ir įvairiausi priedai, be kurių neapneina nei vienas enciklopedinis leidinys.

Kiekvienas skaitytojas, paėmęs šią didelę ir storą knygą į savo rankas, neabejoju, atras joje savo mokslinius ar visuomeninius interesus atitinkančią temą ir faktų. Kraštotyrininkai ir tautotyrininkai pasinaudos knyga, kaip labai vertinga metodine medžiaga, rengiant jų pačių krašto panašaus turinio knygas, besidominantys Lietuvos istorijos specifiniais klausimais, atras faktų jų kūrybiniam darbui ir pamąstymams.

Nuo pat savo visuomeninės veiklos pradžios domėjausi Lietuvos partizanų judėjimu, jų kovomis ir vertybių sistema; savo tautotyrinėse aspiracijose visada ieškojau mūsų tautos „deimančiukų“, patvirtinančių lietuvių tautos vertybinę kokybę ir lietuvišką tapatybę. Apsidžiaugiau šioje knygoje radusi ir viena, ir kita.

Istoriko Balio Juodzevičiaus didžiulės apimties (257-294 psl.) straipsnyje „Paalaušės partizanai“ radau iki šiol dar niekur nesutiktą Lietuvos partizanų, žuvusių už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę, pavardžių, okupanto represinių struktūrų įsikūrimo Sudeikiuose istoriją ir krašto patirtų nuostolių nuo okupacinio režimo dramatišką

statistiką. Tai suponavo mintį, jeigu kiekvienas Lietuvos miestelis, kiekvienas Kraštotyros muziejus sąžiningi atliktų savo pareigą ir suregistruotų visus žuvusius savo krašte partizanus, jų bendroji statistika žymiai pasikeistų ir, ko gero, nuo 21,5 tūkstančių žuvusiųjų išaugtų iki politinio kalinio Antano Šimėno paskelbtų 38 tūkstančių Lietuvos jaunuolių ir mergaičių, žuvusiųjų nuo nuožmaus okupanto kruvinių represijų.

Kaip rašoma knygoje, sovietinė kariuomenė Uteną užėmė 1944 m. liepos 10 d., o kitą dieną jau buvo ir Sudeikiuose. 1944 m. liepos 13 d. į Sudeikius atvyko NKVD viršininkas vyr. lt. Česnokovas, po kelių dienų ir jo padėjėjas j. lt. A. Prokopjevas, įsikuria milicijos skyrius, kuriame dirba 5 milicininkai (Utenoje net 30).. 1944 m. rugpjūčio 1 d. visoje okupuotoje Lietuvoje paskelbiama mobilizacija į sovietinę kariuomenę visiems 1908-1926 metams gimusiems vyrams. Išvengę mobilizacijos į vokiečių kariuomenę, jų okupacijos metais, Sudeikių vyrai nutaria neiti tarnauti į svetimą kariuomenę, kariauti svetimų karų, jei žūt, tai jau geriau savam krašte, savo žemėj. Vyrai pradeda slapstyti. Prasideda vyrų gaudynės. 1944 m. liepos 24 d. apskričių ir valsčių centruose pradeda kurti istrebitelių (stribų) būriai iš vietinių gyventojų, bet iki 1945 m. rugsėjo 1 d. stribai negaudavo atlyginimo, todėl į stribų būrius stėjo tik tai prisigėrę kriminaliniai nusikaltėliai, kurie plėšdavo ir žudydavo kaimo žmones. Čekistas A. Prokopjevas randa vokiečių nesunaikintą Tautos sukilimo, 1941 m. birželio 22-28 dienomis, dalyvių sąrašus, juos pradėjo šantažuoti, kad jie taptų šnipais, informatoriais, kad išpirktų savo „kalnę“ Tokių atsirado. Jau 1945 m. pradžioje gaudymo į sovietinę kariuomenę metu buvo nužudyti besislapstantys mobilizacinio amžiaus vyrai Šeimyniškių kaime Stasys Augutis, Kęstutis Bernotas, kiek vėliau – Pranas Bernotas ir Antanas Augutis; Naujakiemio vyrai – Vilius Pakalnis, Jonas Kučinskas, Vladas Jankauskas.

Sudeikėnas Juozas Pečiūra (g. 1910) Sudeikiuose organizavo partizanų būrį. Į jį įsijungė per 200 kovotojų iš Sudeikių ir aplinkinių kaimų. Ginklais ir šoviniiais apsirūpindavo patys, turėjo net kulkosvaidį. Įsidrąsinęs Sudeikių kovotojų būrys prie Černaučiznos 1945 m. kovo 17 d. suruošė pasalą siautėjantiems Vyžuonų stribams, kuriems vadovavo buvęs raudonasis partizanas Balys Zabulionis. Mūšyje B. Zabulionis

žuvo. 1944 m. gruodžio 2 d. sribai buvo apsupę Benedikto Surgailio sodybą, kurioje tuomet buvo 8-10 Pečiūros būrio kovotojų, susišaudymo metu žuvo B. Surgailis, o partizanai sėkmingai pasitraukė, privertę sribus bėgti. 1945 m. kovo mėnesį Antanas Čeponis sutelkė 7 kovotojų būrį. Kovo pabigoje būryje jau buvo 35 partizanai. Vadovavimą būriui perėmė Lietuvos kariuomenės puskarininkis Pranas Pašilys iš Plepesiškių kaimo. 1946 metų kovo 27 d. Sudeikių apylinkėse veikė jau 7 partizanų būriai: Alaušo būrys (vadas Pranas Pašilys), Aro būrys (Vadas L. Tursa); Audros būrys (vadas F. Stasiškis, vėliau J. Abukauskas), Don Kichoto būrys (vadas Paškonis), Granito būrys (vadas Antanas Šimonėlis-Hitleris), keršytojos už rusų diversantų nužudytą vyrą ir mažą sūnelį mokytojos Reginos Kumelytės-Ubeikienės 5-6 asmenų būrys. Septintojo būrio rasti nepavyko, lygiai taip pat, kaip ir bendro Sudeikių apylinkėse veikusių partizanų skaičiaus.

Utenos apskrities MGB majoro Strižovo duomėmis, čekistam talkino 13 režidentų, 18 agentų ir 495 pranešėjai, veikė 6 konspiraciniai butai, skirti čekistų susitikimams su skundikais.

Knygoje aprašom partizanų susirėmimai su NKVD kariuomene ir sribais, pateikiami jau žuvusiųjų partizanų ir kitų okupacinio režimo aukų statistika ir sąrašai. Šiose apylinkėse susirėmimuose su NKVD kariuomene ir sribais ir išdavikų išduotų žuvo 102, ryšininkų 41; smurtinėmis mirtimis - 115, partizanų karo lauko teismo nuteisti - 49: keli plėšikai, kurie veikė partizanų vardu, taip kompromituodami gyventojų tarpe laisvės kovotojus, informatoriai, pranešę apie partizanų slėptuves, kolūkių pirmininkai, komjaunuoliai, komunistų partijos komiteto sekretoriaus motina, paruošų agentas ir t.t. 17 žuvo fronte, iš 38 sudeikiškių paimtų į kariuomenę.

Taigi, straipsnio autorius suregistravo ir aprašė objektyviai – visą Sudeikių krašto tragediją, kaip pamoką ateities kartoms ir kaip liudijimą Europos komunizmo nusikaltimų teismui, kuris anksčiau ar vėliau, neabejotinai bus įkurtas, kad ir kaip Lietuvos, daugiausiai pasaulyje nukentėjusios, nuo komunistinio teroro valstybės, dabartiniai „išminčiai“: Riomerio universiteto prof. Justinas Žilinskas ir kiti, norintys tą kraujuojančią žaizdą žmonių širdyse perkelti ant ateinančių kartų pečių, nes ji, - neįvardinta ir nepasmerkta, vis tiek neužgis - ir Tarptautinio teismo Europoje įkūrimo terminą atidėti neribotam laikui arba visai tos idėjos atsisakyti (Kazys Kazakevičius. Prisiminė komunizmo nusikaltimų tribunolą // Lietuvos žinios. – 2017, vas. 24, p. 3).

Kita, man įdomi šios knygos tema – Sudeikių krašto ateitis. Maloniai nuteikė Sudeikių seniūno Virgilijaus Gaižausko žmoniškumas, jo pakylėtas požiūris, vertinant savo krašto žmones ir jo optimizmaa, žvelgiant į miestelio ir jo apylinkių ateitį.

Savo įžanginiame žodyje Virgilijus Gaižauskas, pavadintame „Jaučiuosi dėkingas“ su dideliu pasididžiavimu ir pagarba mini Sudeikių krašto didžiuosius – LMA narį akademiką Vytautą Stastulevičių, beje ir mano knygų herojų, prof. geografa, svajotoją-romantiką Kazį Pakštą, techniškųjų mokslų autoritetą prof. Antaną Kavolėlį, kitą mano knygų herojų, vieną iš žymiausių lietuviškosios tautotyros pradininkų Juozą Girnių; Sudeikių garbės piliečio ženklu apdovanotą prof. Romą Pakalnį, tuo pačiu Sudeikių garbės piliečio ženklu apdovanotus medicinos prof. dr. Stasę Mičelytę, Sudeikių Švč. Mergelės Marijos bažnyčios kleboną kun. Povilą Klezį ir rašytoją gediminą Petrą Isoką, parašiusį daugelį tekstų, publikuotų šioje knygoje, apie sudeikėnus.

Virgilijus Gaižauskas savo vizijose Sudeikių miestelį ir jo apylinkes mato, kaip vieną patraukliausių Lietuvoje turizmo ir poilsio zoną: vasarą – prie gražuolio ežero Alaušo su jo dėkingais paplūdimiams smėlėtais krantais; žiemą – slidinėjimo trasomis Viešeikių kaime. Šių projektų idėja „užkrėsti“ sudeikėnai gražina savo sodybas, visi, kaip kas geba ir gali, prisideda prie šios idėjos įgyvendinimo. Skulptorius Romas Kazlauskas jau pastatė skulptūrą „Angelas“ ir įpareigojo jį saugoti sudeikėnų ramybę nuo visokių negandų.. O už „Angelo“ nugaros visu savo ir savo pakrančiu grožiu atsidengia Alaušas. Jau sutvarkyta Sudeikių miestelio infrastruktūra: įrengti laiptai, vedantys į šventovę – Švč. Mergelės Marijos bažnyčia, parengtas ir jau įgyvendintas Sudeikių kapinių plėtros projektas, jos gražiai prižiūrimos, suprojektuoti ir jau padaryti takai į Alaušo pakrantę, sutvarkyta aplinka prie Sudeikių administracinio pastato, bibliotekos ir pašto akmenine tvorele aptverta prie mokyklos esanti automobilių stovėjimo aikštelė, visuomeniniais pagrindais veikia Sudeikių meno galerija, pastatyti vandens valymo įrenginiai, žymiai pagerėjo geriamo vandens kokybė, Sudeikių papludimyje įrengta vaikų žaidimų aikštelė, suoliukai, lauko treniruokliai. Sudeikėnų nuomone – pats maloniausias kelias, vedantis į sėkmę – yra širdies kelias, „kai tiki tuo, ką darai“ ir tiki tuo, kad „kiekvienas mus aplankęs norės čia sugrįžti“ (ten pat, p. 332).

Knygos sudarytojas prof. Algirdas Vyžintas ir jo idėją moraliai ir ekonomiškai rėmęs Sudeikių seniūnas Virgilijus Gaižauskas, išleidę šią knygą, atliko tikrą žygdarbį, už kurį jiems bus dėkingi visų pirma sudeikėnai, kurių gyvenimas yra įprasmintas knygoje ir jų vardai amžiams išliks ne tik Sudeikių, bet ir visos Lietuvos istorijoje. Knyga – tai Sudeikių krašto įvairiapusė ir daugiašakė istorija, išliksianti neįkainojama žinių ir faktų versme naujoms šio krašto istorikų ir kraštotyriminkų kartoms. Ji – ir dokumentuotas liudijimas apie svetimųjų krašto užkariautojų ir pavergėjų nusikaltimus šio krašto žmonėms. Pagaliau, ši knyga – tai ir paminkas, kurį savo žygdarbiu, pasiaukojančiu darbu ir organizaciniu talentu pasistatė sau šio krašto nauji „deimančiukai“ – Lietuvos šimtmečio didieji.- prof. Algirdas Vyžintas ir jo bendrautoris, moralinis ir ekonominis rėmėjas, Sudeikių seniūnas Virgilijus Gaižauskas. Džiaugiuosi juos atradusi.